

УДК 330.59

ЧЕРНУШКІНА О. О.,
ЦЮПА О. В.

Хмельницький національний університет

УКРАЇНА У СВІТОВОМУ РЕЙТИНГУ ЗА ІНДЕКСОМ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено показники рівня життя в Україні. Проаналізована динаміка основних індикаторів людського розвитку в Україні. Проведено порівняння країн за індексом людського розвитку відповідно до досліджень рівня життя населення 188 країн світу, виконаних Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй для формування доповідей ООН про розвиток людини.

Ключові слова: людський розвиток, рівень життя, грамотність населення, очікувана тривалість життя, валовий внутрішній продукт на душу населення.

CHERNUSHKINA O.,
TSYUPA O.

Khmelnytskyi National University

UKRAINE IN THE WORLD RATING FOR INDEX OF HUMAN DEVELOPMENT

The article is devoted to the problem of human development and determination of Ukraine's place in the world ranking on the index of human development. In this paper, the authors examined exactly which methodological approaches and by which indicators the grouping of countries is carried out according to the Human Development Index. It was also emphasized that it is economic development and a competent allocation of resources that best contributes to raising the country's ranking in human development. On the basis of statistical data, the dynamics of the main indicators of human development in Ukraine was studied. The authors emphasized that the potential of human development in Ukraine is not used sufficiently, and the gap with other countries is maintained, the human potential of Ukraine is characterized by negative transformation processes in all its components. The Human Development Index is a consolidated indicator of human development, which characterizes the average level of achievements of this country in two of the most important aspects of human development: life expectancy and education. The main methods of research in the article were: analysis and synthesis of methods, method of comparison, generalization. This work uses textbooks, scientific publications of Ukrainian and foreign economists. Human development can be defined as giving people the opportunity to fully develop their potential, to live productively and creatively in harmony with their needs and interests. Therefore, the authors emphasize the priority of increasing the activity component of the human potential of Ukrainian society. To this end, political measures should be taken to stimulate innovation, competition and improve the institutional framework.

Key words: human development, standard of living, literacy of the population, life expectancy, gross domestic product per capita.

Постановка проблеми. У теперішній час, на жаль, в міжнародних рейтингах стану розвитку людського потенціалу Україна займає досить низькі позиції. Причинами цього є ряд чинників, які лежать в політичній, економічній та соціальних площинах. Також події останніх років досить суттєво погіршили ситуацію і прискорили втрату Україною позицій у світових рейтингах. На шляху до євроінтеграції й реформування економічної та соціальної сфер досить важливим завданням стає визначення пріоритетних напрямів для подальшого розвитку України. Саме завдяки аналізу основних показників людського розвитку можна визначити першочергові потреби суспільства як об'єкта і предмета розвитку економіки та виділити основні групи країн, на чий досвід слід орієнтуватися в ході прийняття рішень щодо розбудови національної економіки.

Аналіз останніх джерел. Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів рівня життя населення в Україні здійснили Д. П. Богиня, В. О. Мандибур, Д.І. Манцуров, О. М. Гладун, С. І. Пирожков, І. І. Проніна, О. С. Власюк, Е. В. Галицька, В. М. Гейц, Е. М. Лібанова, Р. М. Моторина, О. В. Макарова, О. І. Черняк та ін. Проте, незважаючи на багаточисленні розробки, питання оцінки життєвого рівня, аналізу кількісних та якісних змін у рівні життя є досить складними. Залишаються дискусійними і невирішеними питання методологічного характеру щодо розрахунку окремих індикаторів рівня життя населення. Більш того, завдяки застосуванню нових методів дослідження, з метою виявлення і усунення диспропорцій у життєвому рівні населення країни та її регіонів, статистичне оцінювання рівня життя населення вимагає постійного вдосконалення.

Метою статті є огляд основних світових тенденцій людського розвитку, дослідження основних показників рівня життя та показників людського розвитку, визначення місця України на міжнародній шкалі людського розвитку.

Виклад основного матеріалу. Сучасна держава може стійко розвиватися тільки за умови, якщо її економічна політика спрямована на поліпшення рівня і якості життя громадян, розширення їх можливостей формувати власне майбутнє. Для цього необхідно не тільки збільшувати доходи населення, а й поліпшувати багато інших компонентів рівня і якості життя населення.

Відповідно до сучасних методологічних підходів ООН [1], групування країн світу за Індексом людського розвитку (Human Development Index) (ІЛР) здійснюється як ранжування його відповідних значень. При цьому виокремлюють такі групи країн [2]:

– з дуже високим рівнем людського розвитку (very high human development);

- з високим рівнем людського розвитку (high human development);
- з середнім рівнем людського розвитку (medium human development);
- з низьким рівнем людського розвитку (low human development).

Стосовно регіонального розрізу, то Державна служба статистики України групує регіони України за рівнем інтегрального та часткових індексів регіонального людського розвитку за такою градацією: «високий», «вище середнього», «середній», «нижче середнього», «низький» [3]. Відповідно, дане групування здійснюється за допомогою групи показників (рис. 1) [4].

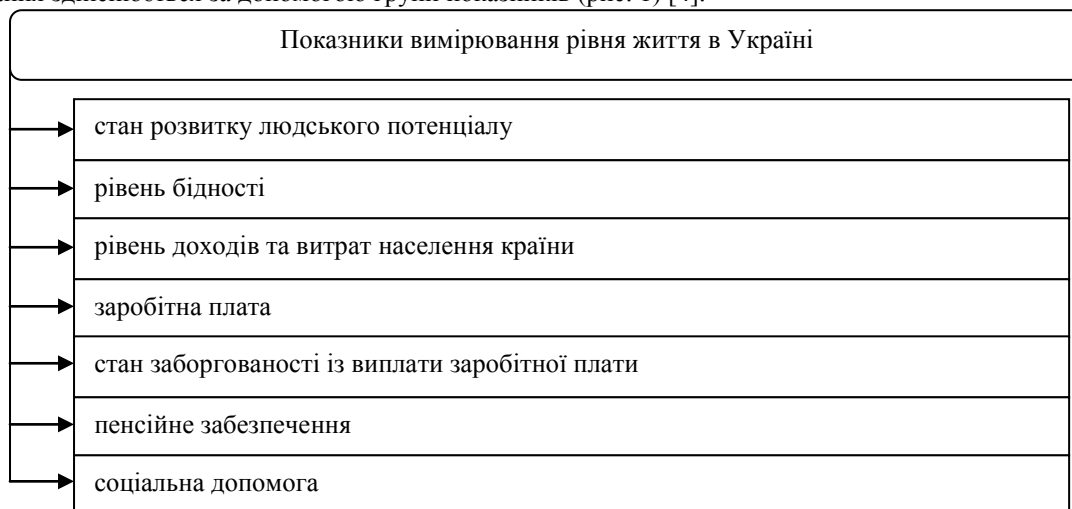

Рис. 1. Показники вимірювання рівня життя в Україні

Окрім різних модифікацій показника Індексу людського розвитку для визначення рівня життя населення використовують методику розрахунку індексу людського потенціалу (ІЛП), яка поєднує такі три показники:

- 1) валовий внутрішній продукт на душу населення;
- 2) грамотність населення;
- 3) очікувана тривалість життя.

Однак, індекс людського потенціалу, розрахований за трьома вище перерахованими показниками, не надає повної уяви людського прогресу [5].

Найпопулярнішим способом вимірювання якості життя є методика американської організації «International Living», яка включає дев'ять показників: 1) вартість життя; 2) культура і дозвілля; 3) рівень економіки; 4) стан навколишнього середовища; 5) громадянські свободи; 6) рівень здоров'я; 7) розвиток інфраструктури; 8) особиста безпека; 9) кліматичні умови. Серед них найважливішим є вартість життя та рівень економіки. Також використовують ряд інших показників розвитку людського потенціалу (рис. 2) [6].

Цікавим показником, який застосовують для визначення якості життя, є індекс валового національного щастя. Дослідження, проведені Дж. Вольферсом, свідчать про те, що: 1) в межах одного суспільства багаті люди прагнуть бути щасливими, а бідні – ні; 2) багаті суспільства в цілому не прагнуть бути щасливими, а бідні – так; 3) ті країни, які досягли багатства, не прагнуть бути щасливими [7].

Подібні дослідження були проведені World Data base of Happiness (Всесвітньою базою даних про щастя). Серед 178 досліджуваних країн Україна посідає 173 місце і має показник 3,3 за десятибальною шкалою. Слід зазначити, що в Україні за очікуваної тривалості життя 71,1 роки індекс кількості щасливих років складає 25,1 [8].

Визнаючи важливість усіх інших складових Індексу людського розвитку, слід підкреслити, що саме економічний розвиток і справедливий розподіл ресурсів може найбільше сприяти підвищенню місця країни у рейтингу людського розвитку [9].

Нині Україна дуже відстає від більшості європейських країн за рівнем багатьох показників економічного розвитку. Водночас слід визнати, що виключно економічний розвиток не вирішить усіх соціальних проблем України. Глобальний досвід, включно з українським, свідчить, що економічне зростання супроводжується зростаючими диспропорціями в регіональному розвитку та збільшенням нерівності в доходах. Обидві ці проблеми потрібно вирішувати за допомогою дієвих заходів державної політики.

Інтегральними узагальненими показниками, що відображають порівнянні можливості людей у різних країнах, є індекси людського розвитку. Рейтинг країни у загальносвітовому порівнянні визначається за зменшенням цих зведених показників.

Згідно з доповіддю Програми розвитку ООН (ПРООН) про розвиток людського потенціалу за 2015 рік Україна і Вірменія поділили 84-у позицію в рейтингу.

Позитивним є те, що Україна залишається серед країн з високим рівнем людського розвитку і поліпшила деякі показники, наприклад, тривалість часу навчання.

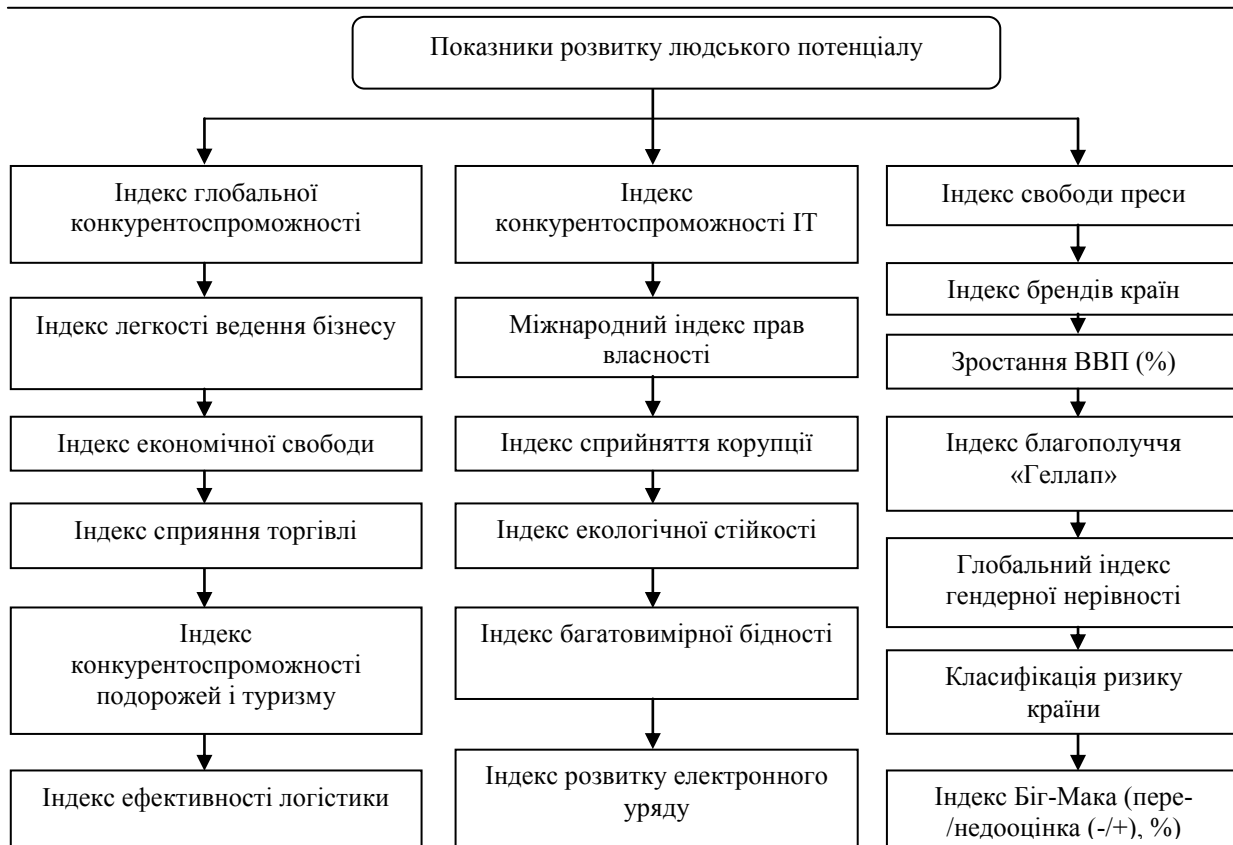

Рис. 2. Показники розвитку людського потенціалу

За період 1990–2015 рр. Україна втратила кілька позицій у рейтингу. Тепер її місце – одне з найнижчих серед країн регіону та Європи. Динаміка ІЛР України за 1990–2015 рр. зображена на рис. 3 [11].

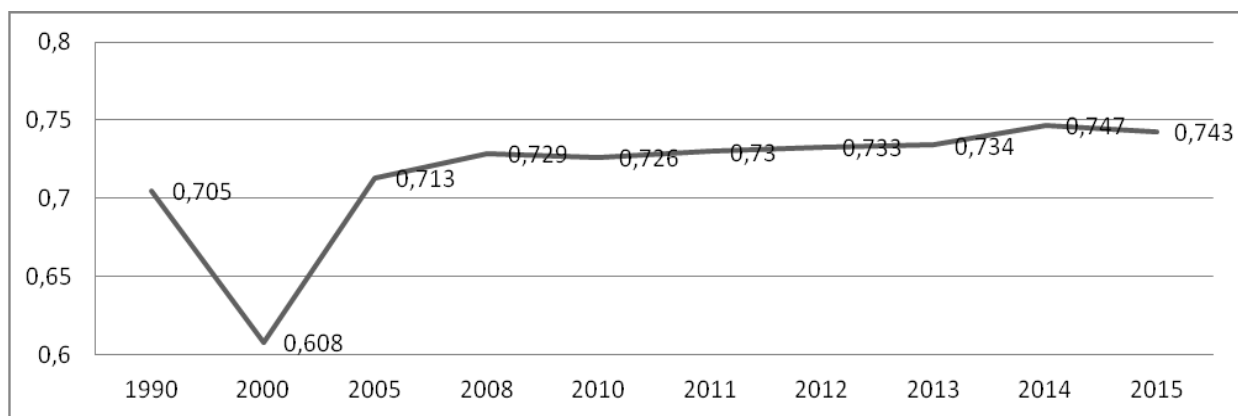

Рис. 3. Динаміка ІЛР України за 1990–2015 рр.

Зважаючи на негативну динаміку рейтингу України серед країн світу за досліджуваним індексом (2010 р. – 69 місце, 2015 р. – 84 місце) стає зрозумілим, що за умови погіршення якості освіти (доступності), збереження сучасного стану економіки та медицини – наша країна, географічно знаходячись в Європі, надалі поступатиметься у світових рейтингах країнам з менш розвинених частин світу [12]. У таблиці 1 [10] наведено значення основних показників людського розвитку для України за 1990–2015 рр.

Як бачимо, показники людського розвитку в Україні різко погіршилися впродовж середини 90-х рр., ІЛР з рівня 0,705 у 1990 р. зменшився до показника 0,666 у 1995 р. Проте, починаючи вже з 2000 р. спостерігається підвищення ІЛР і лише в 2015 р. відбулось незначне зниження індексу порівняно з попереднім роком.

Вимір довголіття відображає можливість людей прожити тривале й здорове життя. Виміром довголіття обрано показник середньої очікуваної тривалості життя при народженні. Свого найнижчого значення ІЛР набуває у 1995 році (0,666), що логічно пояснюється найменшою очікуваною тривалістю життя у цей рік. За роки незалежності України середня очікувана тривалість життя при народженні зросла з 69,9 років у 1990 році до 71,1 років у 2015 році відповідно до даних Державної служби статистики.

Таблиця 1

Динаміка основних індикаторів людського розвитку в Україні, 1990-2015 рр.

Рік	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Очікувана тривалість навчання, років	Середня фактична тривалість навчання, років	ВВП в розрахунку на одну особу, дол., за ПКС	ІЛР
1990	69,9	12,3	9,1	10 835	0,705
1995	67,2	12,0	10,4	5 008	0,666
2000	67,3	12,6	10,7	4 672	0,668
2005	67,7	14,2	11,1	7 210	0,713
2010	68,2	14,7	11,3	7 752	0,726
2011	68,3	14,9	11,3	8 102	0,730
2012	68,4	15,1	11,3	8 196	0,733
2013	68,5	15,1	11,3	8 215	0,734
2014	68,6	15,2	11,3	8 668	0,747
2015	71,1	15,3	11,3	7 361	0,743

Зрозуміло, що різке погіршення умов людського розвитку і, відповідно, різкий спад його показників були викликані в Україні перехідними процесами, передусім глибокою соціально-економічною кризою, нестабільною політичною ситуацією, зовнішніми впливами. Ця оцінка відображає реальний стан справ у країні, на території якої триває збройний конфлікт та яка важко працює над модернізацією своїх економічних, політичних і соціальних інститутів.

Покажемо є порівняння значення складових Індексу людського розвитку України з іншими пострадянськими країнами. Якщо в більшості складових показники України відповідають рейтингам пострадянських країн, то за показником ВВП Україна найбільше відстає від відповідного значення (табл. 2).

Таблиця 2

ІЛР пострадянських країн у рейтингу людського розвитку у 2015 р.

Країна	Значення ІЛР	Рейтинг за ІЛР	Очікувана тривалість життя, років	Очікувана кількість років навчання, років	ВВП на душу населення за ПКС, тис. дол.
Росія	0,804	49	70,3	15,0	23,286
Білорусь	0,796	52	71,5	15,7	15,629
Грузія	0,769	70	75,0	13,9	8,856
Україна	0,743	84	71,1	15,3	7,361
Вірменія	0,743	84	74,9	12,7	8,189
Молдова	0,699	107	71,7	11,8	5,026

Отже, поки інші країни поступово рухаються вперед та підвищують свій ВВП, потенціал людського розвитку в Україні використовується недостатньо, а розрив з цими країнами зберігається.

Людський потенціал України характеризується негативними трансформаційними процесами за всіма його складовими. Аналіз наведених фактів свідчить про низьку результативність, в тому числі, державного регулювання розвитку людського потенціалу в Україні. Для досягнення значного прогресу в підвищенні результативності державного регулювання потрібно серйозні і послідовні реформи. Пріоритетне завдання – підвищення діяльнісного компонента людського потенціалу українського суспільства. Для цього слід ужити політичних заходів для стимулювання інновацій, конкуренції та вдосконалення інституційної бази, що, у свою чергу, надасть об'єктивного підґрунтя для визначення розвитку людського потенціалу як пріоритету для державної політики [13].

Людський розвиток в Україні перебуває в протилежному цивілізаційному прогресивному напрямі руху. Людський потенціал не тільки не використовується і не приростає, а і часом навіть руйнується. Слабкий поступальний рух країни до постіндустріального стану актуалізує пошук нових соціальних координат людського розвитку. Тільки на шляху самоорганізації населення, підтриманого цілеспрямованою взаємодією всіх суб'єктів соціального розвитку регіонів країни, можна змінити ситуацію з людським розвитком, спрямувавши всі зусилля на збереження та розвиток людського потенціалу [14].

Висновки. Соціально-економічний розвиток країни безпосередньо залежить від рівня людського розвитку. Головна мета державної політики полягає у створенні для населення таких умов, в яких воно могло б прожити довге і здорове життя, здобути освіту, мати гідні матеріальні умови.

Тому державна політика повинна бути спрямована на підвищення показників добробуту країни. Держава повинна сприяти збільшенню доходів населення, захищати його права, робити більш комфортними умови для праці та життя. Це дозволить кожному українцю бути задоволеним своїм життям, а Україні зайняти достойне місце на міжнародній арені.

Для подальшого дослідження доцільним є комплексне вивчення стану соціального забезпечення населення України в умовах світової фінансово-економічної кризи.

Література

1. United Nations Development Programme [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/>.
2. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Електронний ресурс] / UNDP. – NY, 2014. – 225 p. – Режим доступу : <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/>.
3. Регіональний людський розвиток: Статистичний бюлетень [Електронний ресурс] / відп. за вип. О.О. Кармазіна ; Державна служба статистики України. – Київ, 2014. – 62 с. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Яковенко Р. В. Якість життя та соціальна політика в концепції людського потенціалу / Р. В. Яковенко, Ю. І. Шорохова // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2012. – Вип. 22(2). – С. 450–456.
5. Прушківська Е. Походження, сутність та розвиток людського капіталу в умовах сучасних ринкових перетворень / Е. Прушківська, А. Переверзева // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 1(79). – С. 196–201.
6. Опис індексів. Конкурентоспособная Украина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.feg.org.ua/ua/cms/opisanie_indeksov.html/.
7. Wolfers J. The Economics of Happiness, Part 4: Are Rich People Happier than Poor People? The New York Times. – 2008. – April 22. URL: <http://freakonomics.com/2008/04/22/the-economics-of-happiness-part-4-arerich-people-happier-than-poor-people/>.
8. Всесвітня база даних про щастя (World Data base of Happiness) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>.
9. Економічна правда: Індекс людського розвитку: Україна падає, що робити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/04/13/623821/>.
10. Індекс розвитку людського потенціалу 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2015-reytingukrayini>.
11. Human Development Index [Електронний ресурс] / United Nations Development Programme. Human Development Reports. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
12. Індекс розвитку людського потенціалу (рейтинг України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/indeksrozvitku>.
13. Поспелова Т. В. Оцінка результативності державного регулювання розвитку людського потенціалу в Україні / Т. В. Поспелова // Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління. – 2009. – № 1. – С. 33–38.
14. Квітка А. В. Розвиток людського потенціалу як пріоритетний напрям економічного розвитку / А. В. Квітка // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Економічна теорія та право. – 2013. – № 2. – С. 308–310.

References

1. United Nations Development Programme. URL: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/>.
2. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience / UNDP. – NY, 2014. – 225 p. URL: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/>.
3. Regionalnyi liudskiy rozvytok: Statystychnyi biuletyn / Vidp. za vyp. O.O. Karmazina; Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Kyiv, 2014. – 62 s. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Yakovenko R. V. Yakist zhyttia ta sotsialna polityka v kontseptsii liudskoho potentsialu / R. V. Yakovenko, Yu. I. Shorokhova // Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2012. – Vyp. 22(2). – S. 450-456.
5. Prushkivska E. Pokhodzhennia, sutnist ta rozvytok liudskoho kapitalu v umovakh suchasnykh rynkovykh peretvoren / E. Prushkivska, A. Pereverzieva // Aktualni problemy ekonomiky. – 2008. – №1(79). – S. 196-201.
6. Opys indeksiv | Konkurentosposobnaia Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://www.feg.org.ua/ua/cms/opisanie_indeksov.html/.
7. Wolfers J. The Economics of Happiness, Part 4: Are Rich People Happier than Poor People? // The New York Times. – 2008. – April 22. URL: <http://freakonomics.com/2008/04/22/the-economics-of-happiness-part-4-arerich-people-happier-than-poor-people/>.
8. Vsesvitnia baza danykh pro shchastia (WorldDatabaseofHappiness) [Elektronnyi resurs]. URL: <http://worlddatabaseofhappiness.eur.nl>.
9. Ekonomichna pravda: Indeks liudskoho rozvitku: Ukraina padaie, shcho robyty. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2017/04/13/623821/>.
10. Indeks rozvitku liudskoho potentsialu 2016. URL: <http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2015-reytingukrayini>.
11. Human Development Index / United Nations Development Programme. Human Development Reports. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>.
12. Indeks rozvitku liudskoho potentsialu (reitynh Ukrainy). URL: <http://infolight.org.ua/content/indeksrozvitku>.
13. Pospielova T. V. Otsinka rezultatyvnosti derzhavnoho rehuliuвання rozvitku liudskoho potentsialu v Ukraini / T. V. Pospielova // Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Derzhavne upravlinnia. – 2009. – № 1. – S. 33–38.
14. Kvitka A. V. Rozvytok liudskoho potentsialu yak priorytetnyi napriam ekonomichnoho rozvitku / A. V. Kvitka // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho». Serii : Ekonomichna teoriia ta pravo. – 2013. – № 2. – S. 308-310.

Рецензія/Peer review : 23.05.2018

Надрукована/Printed :

Рецензент: д.е.н., проф. Ведерніков М. Д.